

Adam Smith (Görünmez) Elini Açığa Çıkarıyor*

Mark Skousen

Forecasts & Strategies Yatırım Bülteni

Çeviren: Muhammed Yunus Bilgili

Liberal Düşünce, Yıl 17, Sayı 65, Kiş 2012, s. 197-201.

“Adam Smith çok büyük bir öneme sahip zaferi elde etti: Ekonomi biliminin merkezine, rekabetin koşulları altında, kendi çıkarları peşinde koşan bireylerin davranışının sistematik tahlilini yerleştirdi.”
–George J. Stigler (vurgu eklenmiştir).

Cambridge ekonomi tarihçisi Emma Rothschild’dan İngiliz İşçi Partisi lideri Gordon Brown’a kadar, *laissez faire* eleştirmenleri, son zamanlarda, Adam Smith’i serbest piyasa kampından alıp sosyal demokratların kampına katmak için mücadele etmektedirler. Oxford Üniversitesi’nde siyaset profesörü olan Iain McLean ve Şikago’daki Illinois Üniversitesi’nde felsefe profesörü Samuel Fleischaker’e göre; İskoç filozof, bir taraftan, ekonomik liberalizmi onayan, ama diğer taraftan da piyasanın başarısızlığını içten takdir eden ve “beşerî eşitlik” ile “dağıtımçı adâlet” lehinde “acımasız *laissez faire* kapitalizmi”ni tümünden reddeden “radikal bir eşitlikçi” idi.

Bu eleştirileri yapanlar, Smith’in rant kollayan toprak ağalarının, tekelci tüccarların ve fesatçı iş adamlarının arkadaşı olmadığını, ve bedava eğitim,

Mark Skousen, “Adam Smith Reveals His (Invisible) Hand,” The Freeman, Mayıs 2011, cilt 61, sayı 4, ss. 22–24. Metnin orijinali için bkz. <http://www.thefreemanonline.org/featured/adam-smith-reveals-his-invisible-hand/>

büyük ölçekli bayındırlık faaliyetleri, tefecilik yasaları, artan oranlı vergilendirme ve hatta serbest ticaretin sınırlandırılması yönünde aktif bir devlet otoritesini savunduğunu iddia etmede aceleci davrandılar.

“Kendi kişisel çıkarını takip ederek, [her birey] ekseriyetle toplumun çıkarını ileri taşır” şeklindeki meşhur Smithçi fikre, “görünmez el” mecazına ne demeli? Ludwig von Mises’ten Milton Friedman’a kadar serbest piyasa ekonomistleri onu, Adam Smith’in “doğal özgürlük sistemi” olarak adlandırdığı, katı kurallarla kısıtlanmamış piyasa güçlerinin yetkin bir sembolü olarak kabul etmişlerdir. Reddiye amaçlı eleştirmenler, Smith’in mecazını “geçici, hiciv niteliğinde” görerek küçümsemekte ve onun “yardım eden bir eli” yeğlediğini ileri sürmektedir. Onlar, Smith’in iki önemli çalışması olan *The Theory of Moral Sentiments* (Ahlâkî Duygular Teorisi – 1759) ile *The Wealth of Nations*’ın (Milletlerin Zenginliği – 1776) her birinde sadece birer kez “görünmez el” ibaresini kullandığını vurgular. Bu ifadeye sonraki referanslar o kadar çok seyrek ki, 19. Yüzyıl’da yorumcular görünmez el ibaresinden ismen nadiren bahsetmişlerdir. *The Wealth of Nations*’ın 1876’daki 100. yılı kutlamalarında bu ifadeye dikkat çekilmediği görülmektedir. 20. Yüzyıl’a kadar, “görünmez el”in ayrı bir başlık olarak ele alındığı bir konu indeksi bulunmamaktaydı. İbare, kitabın 1937’de Modern Library için Max Lerner tarafından yapılan baskısındaki indeksine nihayet ilâve edilmişti. Açıkçası, 20. Yüzyıl’a kadar görünmez el, *laissez faire* anlayışının rağbet gören bir işareti hâline gelmemiştir.

Kara çalanlar Adam Smith’in düşüncelerine dâir değerlendirmelerinde doğru olabilirler mi? Bu mecaz onun “doğal özgürlük sistemi”nde merkezî bir öneme mi sahiptir, yoksa kıyıda mı kalmıştır?

Friedman, Adam Smith’in sembolüne “merkezî yönlendirme olmadan, ... yemeğimizi, kıyafetimizi ve konutumuzu üretmede” işbirliğine dayalı, kendi kendini düzenleyen “piyasa gücü” hakkındaki “anahtar bir kavrayış” olarak gönderme yapar. Ekonomist George J. Stigler onu, *The Wealth of Nations*’ın “tacı” ve “iktisadın bütünü içinde en önemli muhtevaya sahip önerme” olarak adlandırır.

Diğer taraftan, ekonomist Gavin Kennedy, ilk çalışmalarında görünmez elin, sınırlı bir değere sahip, “arızî bir mecaz,” sonradan akla gelme bir fikirden daha fazlası olmadığını ileri sürmüştü. Harvard Üniversitesi ekonomi tarihçisi Rothschild, daha da ileri gidip şunları söyledi: “Önereceğim şey, Smith’in bilhassa görünmez ele itibar etmediği... bu kavramın Smithçi bir kavram olmadığı ve onun teorisinde önemli bir yerinin bulunmadığıdır” ve görünmez el, “hafif kinayeli bir şaka”dan daha fazlası değildi.

Kim Haklı?

George Mason Üniversitesi'nde ekonomi profesörü olan Daniel Klein tarafından gerçekleştirilen büyüleyici bir keşif, bu tartışmalara ışık tutabilir. Santa Clara Üniversitesi siyaset felsefecisi Peter Minowitz'in, "görünmez el" ibaresinin Smith'in her iki kitabının hemen hemen ortasında yer aldığı şeklindeki kısa bir ifadesine dayanarak, Klein ön araştırmalar yaptı. Daha sonra, o sırada Mason'da bir doktora öğrencisi olan Brandon Lucas'ı daha fazla araştırma yapmak üzere görevlendirdi. Klein ve Lucas, *Economic Affairs* dergisinde (Mart 2011), Smith'in "görünmez bir el tarafından yönlendirilir" ifadesini şaheserlerinin merkezine kasıtlı olarak yerleştirdiği ve kavramın "Smith'in düşüncesinde özel ve pozitif bir değere sahip olduğu" yönünde hatırı sayılır miktarda kanıt bulduklarını ifade ettiler.

Klein ve Lucas, varsayımlarını iki ana nokta üzerine temellendirmektedir. İlki, mecazın fiziksel konumudur: "Görünmez bir el tarafından yönlendirilir" soyut ifadesi, *The Wealth of Nations*'in ilk ve ikinci basımlarında neredeyse tam ortada yer almaktadır. (Bir indeks ve başka materyallerin sonraki baskılara eklenmesinden sonra bu ibare merkezden bir miktar uzaklaşmaktadır).

Ayrıca, bu kavram, yine, *The Theory of Moral Sentiments*'in son baskısının "neredeyse tam merkezi"nde ortaya çıkmaktadır. Klein ve Lucas "fiziksel merkeziliğin başlangıçta Smith'in niyetinin bir parçası olmadığı... ama 1776 itibariye Smith'in merkezilik niyeti gütmeye başladığı" şeklinde spekülasyon yaparak, 1759'daki ilk baskıda ifadenin merkezde yer almadığını kabul ederler. Hakikaten Smith "görünmez el" ifadesini, ilk başta dilin kökenine ilişkin önemli bir denemeyi ekleyerek, ve nihayet son baskıda hatırı sayılır revizyonlar yaparak, kitabın merkezine daha yakın olacak şekilde yerleştirdi.

İkincisi, Klein ve Lucas, ahlâk ve tarih filozofu olarak Smith'in mimari, edebiyat, bilim, ve felsefede orta kararın (middleness) önemi üzerine sıkça yorum yaptığını da not ettiler. Şöyle ki:

- Smith, erdemin "iki zıt ahlâksızlık arasında" var olduğu şeklindeki Aristotelesçi itidal hakkında sempatiyle yazmıştı. Örneğin, korkaklık ve pervasızlık gibi iki uç arasında, cesaretin merkezî erdemi yatar.
- Astronomi ve eski fizik üzerine denemelerinde Smith, Newtoncu merkezî güçler ve periyodik devrimler tarafından etkilenmişti.
- Klein keşfetti ki, retorik üstüne verdiği derslerde Smith Yunan şair Thucydides'e hayranlık göstermişti. Bu şair "ekseriyetle, çokça vurgulamak istediği bütün meramını, kimi zaman anlatımın ortasına yerleştirilmiş olan, bir ya da iki parola ile ifade etmiştir."

Özet olarak, Klein ve Lucas'a göre; Görünmez el, Smith'in "doğal özgürlük sistemi"nin merkeziyetini temsil etmekte, ve onun çalışmalarının uygun bir şekilde ortasında bulunmaktadır. Bu keşifle, eğer doğruysa, insan bir uçtan diğer bir uca –görünmez elin marjinal bir kavram olarak görülüşünden, kavramın Smith'in felsefesinin mihenk taşı olarak kabul edildiği bir noktaya– doğru ilerleyebilir.

Klein ve Lucas'ın kanıt listesi, bir hukukçunun "ayrıntıyla ilgili" diye adlandıracağı veya onların kendi nitelendirmeleriyle "izlenime dayalı" bir türdendir. Bir bütün olarak ele alındığında, bu belgeleme işi, Kennedy'yi iktibas edersek, ne zekice bir hamle ne de "dikkate değer bir tesadüftür."

Az sayıda Smith yanlısı uzman, Klein ve Lucas'ın iddiasını sıcak karşılamıştır. İlk önceleri görünmez eli "arızî" bir mecaz olarak telâkki eden Kennedy, şimdi Klein ve Lucas'ın kasıtlı merkezilik tezlerinde "yüksek bir olasılığı" görmektedir. Bazıları ise daha şüphelidir. St. Andrews Üniversitesi'nde Adam Smith üzerine bir uzman olan Craig Smith, "Bu fikri destekleyebilmek için doğrudan bir kanıtımız yok" demektedir. Craig Smith, Adam Smith'in kendi felsefesinin gözde simgesini kasıtlı olarak gizlediği şeklindeki fikre, "bana öyle geliyor ki... bir hayli Smith'in tarzına ters görünmektedir" demekte ve onun düşünceleri "zarif, açık, ve zeki bir usulde" ifade etme politikasına aykırı düştüğünü ifade etmektedir. Çalışmalarının merkezine, kestirme "görünmez el" ibaresinin yerleştirilmesi açık olmayabilir, ama zarif ve zekice değil midir?

Bizler doğruyu asla bilemeyebiliriz, zira Smith'in bu mesele hakkındaki itirafına dâir bir kayda sahip değiliz. Çok şükür ki, bir kimse, onun felsefesinin doktrinel merkeziyetini teşhis etmek için "görünmez el" in fizikî merkeziyetine bağımlı olmaya ihtiyaç duymayabilir.

The Wealth of Nations ve *The Theory of Moral Sentiments* eserleri içinde, kendi çıkarları için eylemde bulunan bireylerin amaçlamaksızın kamusal refah için fayda sağladıkları, veya bireylerin davranışları üzerindeki sınırlandırmaların kaldırılmasının "onların durumlarını iyileştirdiği" ve toplumu daha müreffeh kıldığı şeklindeki fikir olan, "görünmez el" temasını izah eden pek çok pasaj bulunmaktadır. Smith, bireylerin gelişebilmesi için, ticaret sınırlandırmalarının, devlet tarafından ihvan edilen ayrıcalıkların ve istihdam regülasyonlarının kaldırılmasını mütemadiyen savundu.

Smith, *The Theory of Moral Sentiments* içinde yazar ki,

Sistemin adamı... büyük bir toplumun farklı bireylerini insan elinin bir satranç tahtası üstündeki farklı taşları düzenleyebilmesi kadar kolaylıkla düzenleyebileceği hayalini kuruyor görünür. Satranç tahtası üstündeki taşların insan elinin onlar üstündeki tesirinden başka hiçbir hareket

ilkesine sahip olmadığını dikkate almaz; Fakat şunu da dikkate almaz ki, insan toplumunun muazzam satranç tahtasında, her bireysel oyuncu kendisine ait, yasama meclisinin kendisi üstünde zorlamayı tercih edebileceğinden bütünüyle farklı bir hareket ilkesine sahiptir. Eğer bu iki ilke birlikte var olabilir ve aynı doğrultuda hareket edebilirse beşerî toplum oyunu kolayca ve uyumlu bir şekilde devam eder, ve bu oyunun mutlu ve başarılı olması da kuvvetle muhtemeldir. Eğer bu iki ilke birbirine zıt veya birbirinden farklıysa oyun ıstıraplı sürecek ve toplum her zaman en yüksek kargaşa düzeyinde olmak zorunda kalacaktır.

Smith'in argümanı, karşılaştırmalı bir argümandır. Klein'in söylediği gibi: "Özgürlük ilkesini baltalamak, genellikle, hiçbir şey yapmamaktan *daha iyi iş görmektedir* –bu bağlamda [Kenneth] Arrow, Joseph Stiglitz ve Frank Hahn, görünmez eli biraz seyreltilmiş bir mükemmellekle özdeşleştirdiklerinde, Smith'i *çirkinleştirmektedirler*. Politik gücün cehaleti, deliliği, ve küstahlığı, veyahut politik ekolojinin yozlaşmışlığı ve patolojisi hakkında Smith'in fikirlerini uzun uzadıya sayıp dökmemiz gereksiz... Smith özgürlük ilkesini, yokluğu durumunda müdahaleciliğin kesif sisinin var olacağı, ahlâkî, kültürel ve politik *odak noktası*, kıymetli ve çalışabilir bir ilke olarak görmektedir."

Meşhur dalgın profesör Adam Smith'in küçük bir "görünmez" sırrını şaheserlerinde gizlediğini düşünmek, hakikaten aşırı ironiktir. Klein'in sonuçlandırdığı haliyle: "İbarenin, *The Theory of Moral Sentiments* ve *The Wealth of Nations*'da *merkeze yakın ve bir kereliğine gözükmemesi* bizim bu ifadeyi sahiplenmemizi istediğinin kanıtı olarak görülebilir."

Profesör Klein'in hikâyesini bir zorlama olarak görüyorum ve önemli sayfalarını bir ayraçla işaretlediğim Smith'in eserlerini öğrencilere, fakülteye, ve ilgili arkadaşlarıma göstermekten memnuniyet duymaktayım.